

Η Εξωτερική Πολιτική του Προέδρου Bush (πατρός) και το τέλος του Ψυχρού Πολέμου

Θεοδόσης Καρβουναράκης*

Περίληψη

Το άρθρο αυτό αναλύει στα βασικά της σημεία την εξωτερική πολιτική του Προέδρου George Herbert Walker Bush σε σχέση με τα τελευταία τρία χρόνια του Ψυχρού πολέμου. Ο Αμερικανός πρόεδρος απέφυγε τις δυναμικές παρεμβάσεις στην διαδικασία αποσύνθεσης του Ανατολικού συνασπισμού για να μην προκαλέσει τους Σοβιετικούς ιθύνοντες που θα μπορούσαν, αντιδρώντας αρνητικά, να αναστρέψουν εξελίξεις ευνοϊκές για τις Ηνωμένες Πολιτείες. Φρόντισε επίσης να ενθαρρύνει και να υποστηρίξει τον Mikhail Gorbachev στο μεταρρυθμιστικό του έργο. Με συστηματική και εύστοχη διπλωματία, βοηθούμενος από ικανούς συνεργάτες και αξιοποιώντας την πλεονεκτική θέση της χώρας του σε σχέση με την Σοβιετική Ένωση, ο πρόεδρος Bush συντέλεσε στην ειρηνική διάλυση της Σοβιετικής αυτοκρατορίας και πέτυχε σημαντικά οφέλη για τις Ηνωμένες Πολιτείες.

Λέξεις κλειδιά: *Gorbachev, Γερμανία, NATO, Κουβέιτ, Yeltsin*

* Ο Θεοδόσης Καρβουναράκης είναι Αναπληρωτής Καθηγητής Διπλωματικής Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

Η Προεδρία του Προέδρου Bush πατρός (George Herbert Walker Bush, 1989-1993) παρουσιάζει δύο όψεις: εκείνη της εσωτερικής διακυβέρνησης που θεωρείται μη επιτυχής και αποτέλεσε τη σημαντικότερη αιτία μη επανεκλογής του σε δεύτερη θητεία. Και τη διαχείριση της εξωτερικής πολιτικής με τρόπο που συγκεντρώνει τις επιδοκimasίες του συνόλου σχεδόν των εγκύρων μελετητών. Σημαντικότερη επιτυχία του σ' αυτόν τον τομέα υπήρξε ο ρόλος του στην τελευταία φάση του Ψυχρού Πολέμου, που έληξε με τρόπο ειρηνικό και επωφελή τόσο για τη χώρα του όσο και για τη διεθνή κοινότητα

Η κατάρρευση του κομμουνισμού στη Δυτική Ευρώπη, η ενοποίηση της Γερμανίας, η διατήρηση της ενότητας και η ενίσχυση της Δυτικής Συμμαχίας, η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης ουσιαστικά χωρίς βία και με τρόπο ευνοϊκό για τα Αμερικανικά συμφέροντα, καθώς και η εξαιρετική σχέση συνεργασίας με τον Mikhail Gorbachev είναι γεγονότα και εξελίξεις που επιβεβαιώνουν τις αρετές του Αμερικανού Προέδρου: Εμπειρία, σύνεση, αποφασιστικότητα, έλλειψη διάθεσης αυτοπροβολής και συναισθηματισμών, πραγματισμός αλλά και όραμα, σωστή επιλογή αλλά και αναγνώριση της συμβολής των συνεργατών του. Ο κομμουνισμός δεν κατέρρευσε εξαιτίας του Προέδρου Bush, ο τελευταίος όμως συνέβαλε ουσιαστικά στο να αποφευχθούν επικίνδυνες επιπλοκές στη διάρκεια αυτής της διαδικασίας και η χώρα του να αυξήσει την ισχύ της, ήπια και συμβατική, ως αποτέλεσμα της.

Το άρθρο αυτό επιδιώκει να παρουσιάσει τις βασικές παραμέτρους της εξωτερικής πολιτικής του George Herbert Walker Bush σε σχέση με την τελευταία φάση του Ψυχρού Πολέμου, κατά τα έτη 1989-1991. Η ανάλυση εστιάζεται στο σχεδιασμό και την υλοποίηση της εξωτερικής πολιτικής σε συνάρτηση με την ταχύτατη ροή των εξελίξεων που έπρεπε να αποτιμηθούν και να αντιμετωπισθούν με τον επωφελέστερο τρόπο.

Η προετοιμασία του Προέδρου Bush για τον ηγετικό ρόλο που καλούσαν να αναλάβει στη χάραξη της εξωτερικής πολιτικής της χώρας του ήταν μοναδική. Από το 1966 κατείχε σειρά δημοσίων αξιωμάτων, μεταξύ των οποίων Πρέσβης των ΗΠΑ στον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών, Διπλωματικός Εκπρόσωπος στην Κίνα (στην ουσία Πρέσβης, πριν την τυπική αποκατάσταση των διπλωματικών σχέσεων των

δύο χωρών), Διευθυντής της CIA και επί οκτώ χρόνια Αντιπρόεδρος του Προέδρου Reagan. Με την τελευταία του ιδιότητα είχε επισκεφθεί 72 χώρες σε διάφορα σημεία της γης και συνάψει προσωπικές σχέσεις με πολλούς σημαντικούς ξένους ηγέτες. Η πολύ καλή γνώση του της διεθνούς πραγματικότητας συμπληρώνονταν από ένα επιτελείο εκλεκτών συνεργατών. Ο Υπουργός Εξωτερικών James Baker ήταν προσωπικός του φίλος, με οξύ πολιτικό κριτήριο και σημαντική κυβερνητική εμπειρία, έχοντας διατελέσει μεταξύ άλλων, Υπουργός Οικονομικών στην κυβέρνηση του Ronald Reagan. Η πολιτική του φιλοσοφία ταυτίζονταν με εκείνη του Bush, καθώς και οι δύο ασπάζονταν έναν πραγματιστικό, μη ιδεολογικά φορτισμένο συντηρητισμό. Ο Σύμβουλος Εθνικής Ασφαλείας Brent Snowcroft, Πτέραρχος εν αποστρατεία και διδάκτορας του Πανεπιστημίου Columbia, είχε αφιερώσει την καριέρα του στη μελέτη και τη διαμόρφωση της αμυντικής και εξωτερικής πολιτικής, έχοντας διατελέσει μεταξύ άλλων Σύμβουλος Εθνικής Ασφαλείας στην κυβέρνηση του Προέδρου Ford. Τον πυρήνα παραγωγής εξωτερικής πολιτικής Bush-Baker-Snowcroft συμπλήρωναν με λιγότερο κομβικό ρόλο ο Υπουργός Άμυνας Dick Cheney, επίσης βετεράνος της κυβέρνησης Ford και ο Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου των Αμερικανικών Ενόπλων Δυνάμεων Collin Powell, επαγγελματίας στρατιωτικός αλλά με σημαντική πολιτική εμπειρία, από τη συμμετοχή του στη γραφειοκρατία των κυβερνήσεων Carter και Reagan (στην τελευταία ως Σύμβουλος Εθνικής Ασφαλείας). Οι άνθρωποι αυτοί, εκτός από την εμπειρία τους και τον επαγγελματισμό τους επέδειξαν μεγάλη ικανότητα συνεργασίας και συντονίστηκαν τόσο με τις σκέψεις όσο και με τις επιδιώξεις του Προέδρου, επιτυγχάνοντας έτσι να υπηρετήσουν τον ίδιο και τη χώρα τους με υποδειγματικό τρόπο.

Ο Πρόεδρος Bush και οι στενοί του συνεργάτες δεν συμμερίζονταν τον ενθουσιασμό της κυβέρνησης Reagan για τις προοπτικές των σχέσεων της χώρας τους με τη Σοβιετική Ένωση. Στη διάρκεια της προεκλογικής του εκστρατείας ο Bush είχε επισημάνει ότι η κατάσταση ήταν ακόμη ασαφής και απαιτούνταν ένας «συνετός σκεπτικισμός» σε σχέση με τη Σοβιετική Ένωση. «Νομίζω ότι ο Ψυχρός Πόλεμος δεν τελείωσε» δήλωσε ο Brent Snowcroft δύο μέρες μετά την ανάληψη του προεδρικού αξιώματος από τον Bush.¹ Σύμφωνα με τον James Baker «τίποτα δεν είχε τελειώσει.

¹ Engel Jeffrey, "A Better World...but don't Get Carried Away: The Foreign Policy of George H. W. Bush Twenty Years On", *Diplomatic History*, Vol. 34, No. 1 (January 2010), σελ. 41.

Ο Bush έπρεπε να είναι βέβαιος ότι ο Gorbachev ήταν ειλικρινής». ² Σημαντικοί επιτελείς του Προέδρου επίσης υποστήριζαν την άποψη ότι ο Gorbachev απλώς προσπαθούσε να ανανεώσει και να ενισχύσει το καθεστώς του ώστε να ανταγωνιστεί πιο αποτελεσματικά τη Δύση. Την άποψη αυτή στήριζαν και οι χειρισμοί του τελευταίου σε σχέση με τη διαδικασία ελέγχου και μείωσης των συμβατικών και πυρηνικών δυνάμεων των δύο χωρών, καθώς με τις προτάσεις του φαινόταν να επιδιώκει να φέρει σε δύσκολη θέση τους Αμερικανούς και τους συμμάχους τους. ³ Έπρεπε λοιπόν πριν γίνει οποιαδήποτε νέα κίνηση να εξετασθεί προσεκτικά η κατάσταση των διμερών σχέσεων και να ληφθούν υπόψη νεότερες εξελίξεις, ιδιαίτερα στην Ανατολική Ευρώπη. Στην Πολωνία η κυβέρνηση του Στρατηγού Jaruzelski βρισκόταν από τον Αύγουστο του 1988 σε διαπραγματεύσεις με το ανεξάρτητο εργατικό συνδικάτο Αλληλεγγύη με στόχο την φιλελευθεροποίηση του καθεστώτος, ενώ στην Ουγγαρία το Φεβρουάριο του 1989 το Κομμουνιστικό Κόμμα είχε αποδεχθεί την ανάγκη εγκαθίδρυσης μιας πολυκομματικής δημοκρατίας.

Με αυτό το σκεπτικό ο Πρόεδρος Bush ζήτησε από την Αμερικανική γραφειοκρατία τη σύνταξη ενός «διεξοδικού απολογισμού και ανάλυσης» της εξωτερικής πολιτικής της χώρας. Η διαδικασία, που κράτησε μέχρι τον Απρίλιο του 1989 δεν απέδωσε ούτε ξεκάθαρες απόψεις ούτε νέες προτάσεις που θα βοηθούσαν τον Πρόεδρο να αναλάβει νέες πρωτοβουλίες. Η εξωτερική πολιτική σε σχέση με τη Σοβιετική Ένωση θα βασίζονταν έτσι σε ένα μνημόνιο που συντάχθηκε από το προσωπικό του Εθνικού Συμβουλίου Ασφαλείας, με επικεφαλής την Πανεπιστημιακό Σοβιετολόγο Condoleezza Rice. Σύμφωνα με αυτό το κείμενο η κυβέρνηση έπρεπε κυρίως να αναλάβει δράση σε δύο τομείς: το NATO, όπου απαιτούνταν νέα στρατηγική για να αντιμετωπίσει ο Οργανισμός τόσο από πολιτική όσο και από στρατιωτική άποψη τις προτάσεις Gorbachev για τη μείωση και τον περιορισμό συμβατικών δυνάμεων και πυρηνικών όπλων. Την Ανατολική Ευρώπη, όπου θα έπρεπε να επιχειρηθεί η χαλάρωση του Σοβιετικού ελέγχου. Το μνημόνιο επίσης επισήμαινε ότι οι πολιτικές Gorbachev με στόχο τη φιλελευθεροποίηση του Σοβιετικού καθεστώτος αλλά και η μεγάλη ανάγκη οικονομικής ενίσχυσης από τη

² Maynard Christopher, "Out of the Shadow: George H. W. Bush and the End of the Cold War", Texas A&M University Press, College Station, 2008, σελ. 15.

³ Hurst Steven, "The Foreign Policy of the Bush Administration", Cassell, London, 1999, σελ. 24-25.

Δύση, έδιναν τη δυνατότητα στις Ηνωμένες Πολιτείες να προωθήσουν μια νέα μορφή σχέσης με τη Σοβιετική Ένωση «πέρα από την ανάσχεση» («beyond containment»), κατά τη δρ. Rice, «την ενθάρρυνση δηλαδή της Σοβιετικής ενσωμάτωσης στη Δυτική οικονομική και πολιτική κοινότητα».⁴

Η Σοβιετική πολιτική της κυβέρνησης Bush παρουσιάστηκε μέσα από τέσσερις ομιλίες του Προέδρου τον Απρίλιο και το Μάιο του 1989, στο Δημαρχείο του Hamtramck στο Michigan (με πολλούς κατοίκους ανατολικοευρωπαϊκής καταγωγής), δύο Πανεπιστήμια, και την Ακαδημία της Ακτοφυλακής. Στο τέλος Μαΐου στη Σύνοδο του NATO στις Βρυξέλλες ο Bush παρουσίασε τις προτάσεις της χώρας του σε σχέση με τον περιορισμό των συμβατικών δυνάμεων στην Ευρώπη, αντιμετωπίζοντας με επιτυχία τις αντίστοιχες προτάσεις Gorbachev που είχαν φέρει τις Ηνωμένες Πολιτείες σε δύσκολη θέση.⁵

Τον Ιούλιο ο Πρόεδρος Bush επισκέφθηκε την Πολωνία και την Ουγγαρία. Στην Πολωνία οι συζητήσεις κυβέρνησης και Αλληλεγγύης είχαν καταλήξει σε συμφωνία για ελεύθερες εκλογές μέρους των μελών του Κοινοβουλίου, που είχε κερδίσει η Αλληλεγγύη με συντριπτική πλειοψηφία. Στην Ουγγαρία οι συζητήσεις μεταξύ της κυβέρνησης και της όλο και τολμηρότερης αντιπολίτευσης για τον εκδημοκρατισμό της χώρας συνεχίζονταν. Πρόθεση του Προέδρου Bush ήταν να ενθαρρύνει την πορεία προς τη δημοκρατία. Παράλληλα όμως ήθελε να συστήσει σύνεση, ψυχραιμία και όχι αλόγιστη επιτάχυνση του ρυθμού των αλλαγών από τους υπέρμαχους της δημοκρατίας. Ανησυχούσε για την αντίδραση του Gorbachev και της Σοβιετικής Ένωσης. Βέβαια, ο Σοβιετικός ηγέτης είχε ήδη δηλώσει στον ιστορικής σημασίας λόγο του στη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών το Δεκέμβριο του 1988 ότι η ελευθερία επιλογής για όλα τα κράτη ήταν μια αρχή χωρίς εξαιρέσεις. Ενώ τον Ιούλιο του 1989 με δήλωση του στον τύπο υποστήριξε ότι «οποιαδήποτε ανάμειξη στα εσωτερικά μιας χώρας για τον περιορισμό της εθνικής κυριαρχίας...είναι απαράδεκτη».⁶ Ο Bush όμως φοβόταν ότι η επιτάχυνση των ρυθμών αλλαγής και η αμφισβήτηση τόσο του κομμουνιστικού καθεστώτος όσο και της Σοβιετικής ηγεμονίας στην περιοχή θα μπορούσε να προκαλέσει μια έντονη

⁴ Oberdorfer Don, "From the Cold War to a New Era. The United States and the Soviet Union, 1983-1991", The Johns Hopkins University Press, London, 1998, σελ. 347, Hurst, σελ. 25-26.

⁵ Hurst, σελ. 27.

⁶ Maynard, σελ. 37.

συντηρητική αντίδραση που θα ακύρωνε τα επιτεύγματα των τελευταίων μηνών και θα έφραζε το δρόμο προς την εθνική και πολιτική ελευθερία στην Ανατολική Ευρώπη. Τους φόβους του επέτεινε το πρόσφατο παράδειγμα της Κίνας, όπου οι μεγάλες διαδηλώσεις και τα επίμονα αιτήματα εκδημοκρατισμού είχαν μόλις τον προηγούμενο μήνα αντιμετωπισθεί από το καθεστώς με εκτεταμένη χρήση βίας και μεγάλη αιματοχυσία, χιλιάδες νεκρούς, στην πλατεία Tiananmen του Πεκίνου. Για τον ίδιο λόγο, αποφυγή προκλήσεων προς τους Σοβιετικούς και το υπάρχον καθεστώς, ο Αμερικανός Πρόεδρος απέφυγε την ενεργό και εμφανή παρέμβαση της χώρας του στα τεκταινόμενα στην Ανατολική Ευρώπη. Σε συναντήσεις του με Πολωνούς και Ούγγρους κομμουνιστές αξιωματούχους ο Bush δήλωσε ότι «δεν είμαστε εδώ για να σας αναγκάσουμε να διαλέξετε μεταξύ Ανατολής και Δύσης». Επίσης ενθάρρυνε τον στρατηγό Jaruzelski να διεκδικήσει το προεδρικό αξίωμα στην Πολωνία και υποστήριξε τα μετριοπαθή στελέχη της Αλληλεγγύης που είχαν την ίδια άποψη, ώστε να επικρατήσουν στις διαβουλεύσεις του κινήματος για το θέμα. Ανάλογα ήταν και τα σχόλια του James Baker σε συναντήσεις του με το Σοβιετικό ομόλογο του Eduard Shevardnadze στο Παρίσι στο τέλος Ιουλίου και κατά τη διάρκεια επίσκεψης στις Ηνωμένες Πολιτείες του τελευταίου το Σεπτέμβριο. «Υποστηρίζουμε τη μεταρρυθμιστική διαδικασία αλλά σε καμία περίπτωση δεν θέλουμε να δημιουργήσουμε προβλήματα για τη Σοβιετική Ένωση... Δεν θέλουμε να προκαλέσουμε φασαρίες ή να υποκινήσουμε αναταραχή (στην Ανατολική Ευρώπη)».⁷

Τους Αμερικανούς ιθύνοντες απασχολούσε ακόμη και το ενδεχόμενο ανατροπής του Gorbachev από σκληροπυρηνικούς κομμουνιστές αξιωματούχους που αντιδρούσαν στις μεταρρυθμίσεις του Σοβιετικού ηγέτη και πιθανόν να αναλάμβαναν δράση ενόψει της πιθανής απώλειας της Ανατολικής Ευρώπης από τη Σοβιετική Ένωση. Αναταραχή επίσης επικρατούσε στις Βαλτικές χώρες Λετονία, Εσθονία και Λιθουανία, που είχαν ήδη κηρύξει την ανεξαρτησία τους από τη Σοβιετική Ένωση. Έτσι ο Πρόεδρος Bush αποφάσισε να εκδηλώσει δημόσια και απερίφραστα, με μια Διάσκεψη Κορυφής των δύο ηγετών, την καλή διάθεση της χώρας του και του ιδίου έναντι της Σοβιετικής Ένωσης και του Gorbachev αλλά και τη θερμή από μέρους του

⁷ Domber Gregory, "Skepticism and Stability: Reevaluating U.S. Policy During Poland's Democratic Transformation in 1989", *Journal of Cold War Studies*, Vol. 13, No. 3 (Summer 2011), σελ. 68-69.

υποστήριξη των μεταρρυθμιστικών προσπαθειών του Σοβιετικού ηγέτη. Με αυτόν τον τρόπο, την προφανή δηλαδή συμπαράσταση του πρώην μεγάλου εχθρού, θα ενισχύονταν η θέση του Gorbachev στο εσωτερικό αλλά και θα διαλύονταν οι αμφιβολίες του τελευταίου για τις προθέσεις των Ηνωμένων Πολιτειών.

Η πρόσκληση στάλθηκε τον Ιούνιο και πρότεινε συνάντηση των δύο ηγετών πάνω σε πλοίο στη Μάλτα τον ερχόμενο Δεκέμβριο. Μακριά από δημοσιογράφους, χωρίς επισημότητες οι δύο ηγέτες θα μπορούσαν να γνωριστούν καλύτερα και να θέσουν τις βάσεις μιας καλής περαιτέρω συνεργασίας, χωρίς τις πιέσεις μιας πιο επίσημης συνάντησης από την οποία όλοι θα περίμεναν και κάποιοι θα επέμεναν για συγκεκριμένα και σημαντικά αποτελέσματα. Ο Αμερικανός Πρόεδρος δεν ήθελε να δεσμευθεί από μια τέτοια ατμόσφαιρα. Η απάντηση του Gorbachev ήταν άμεση και θετική.

Μέχρι όμως τη συνάντηση των δύο ηγετών το Δεκέμβριο, κοσμοϊστορικές αλλαγές είχαν συντελεσθεί στην Ανατολική Ευρώπη. Στην Πολωνία την εξουσία ασκούσε μη κομμουνιστική κυβέρνηση, ενώ στην Ουγγαρία και την Τσεχοσλοβακία η πορεία προς την πλήρη κατάρρευση του κομμουνισμού ήταν σαφής και προδιαγεγραμμένη. Από τους πανίσχυρους δικτάτορες των χωρών-μελών του Συμφώνου της Βαρσοβίας μόνο ο Nicolae Ceaușescu της Ρουμανίας παρέμενε στην εξουσία. Μεγάλες διαστάσεις και ιδιαίτερη σημασία είχε προσλάβει η πτώση του τείχους του Βερολίνου, συμβόλου του διαχωρισμού της Ευρώπης σε Ανατολικό και Δυτικό μπλοκ. Φαινόταν επίσης να ανοίγει ο δρόμος για την ενοποίηση των δύο Γερμανιών. Καθ' όλη τη διάρκεια αυτών των εξελίξεων ο Πρόεδρος Bush παρέμεινε ιδιαίτερα προσεκτικός. Τα γεγονότα εξελίσσονταν από μόνα τους με τρόπο ιδιαίτερα ευνοϊκό για τις Ηνωμένες Πολιτείες που εν πάση περιπτώσει δεν είχαν τη δυνατότητα κάποιας ουσιαστικής παρέμβασης. Μια λάθος όμως κίνηση θα μπορούσε να ανησυχήσει τους Σοβιετικούς και να οδηγήσει σε βίαιη παρέμβαση που θα ανέστειλε τόσο την πορεία προς τη δημοκρατία όσο και την εξασθένιση της Σοβιετικής Αυτοκρατορίας.

Κρίσιμη θεωρούνταν η αντίδραση του Gorbachev στην κατάρρευση του κομμουνισμού στην Ανατολική Γερμανία. Η χώρα αυτή ήταν η πιο αξιόπιστη και πιο σημαντική οικονομικά από τα μέλη του Συμφώνου της Βαρσοβίας, ενώ η ύπαρξη της συμβόλιζε τη νίκη των σοβιετικών όπλων μετά από τιτάνιο, πολύνεκρο αγώνα κατά

του γερμανού εισβολέα στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Παρακολουθώντας στην τηλεόραση σε απευθείας μετάδοση την πτώση του τείχους το βράδυ της 9^{ης} Νοεμβρίου ο Bush σχολίασε: «Αν οι Σοβιετικοί αφήσουν τους κομμουνιστές να πέσουν στην Ανατολική Γερμανία, πρέπει πραγματικά να εννοούν αυτά που λένε, περισσότερο απ' ό,τι νόμιζα».⁸ Ο Bush απέφυγε να προκαλέσει τον Σοβιετικό ομόλογο του και δεν συμμετείχε στους πανηγυρισμούς άλλων δημοσίων προσώπων και των μέσων μαζικής ενημέρωσης για την πτώση του τείχους. «Δεν πρόκειται να χορέψω πάνω στο τείχος του Βερολίνου» είπε στους συνεργάτες του. Και όταν ρωτήθηκε από δημοσιογράφο γιατί δεν έδειχνε ενθουσιασμένος από τις εξελίξεις, ο Bush απάντησε: «Δεν είμαι συναισθηματικός τύπος».

Ο ίδιος ο Gorbachev είχε ζητήσει από τον Bush να μην αντιδράσει με υπερβολικό τρόπο, φοβούμενος επιτάχυνση των εξελίξεων που θα οδηγούσαν σε ανεξέλεγκτες καταστάσεις με απρόβλεπτες συνέπειες. Ήταν ανάγκη να καθησυχαστεί ο Gorbachev με διαβεβαιώσεις καλής προαίρεσης και πλήρους στήριξης από τους Αμερικανούς. Οι Αμερικανοί αμφέβαλαν για τις προοπτικές των μεταρρυθμιστικών προσπαθειών του Gorbachev. Υπήρχε η άποψη ότι μπορούσαν να επιτύχουν, οπότε η Σοβιετική Ένωση θα διαλύονταν και ο Gorbachev θα έχανε την εξουσία ή ότι θα τον σταματούσε με πραξικόπημα η συντηρητική μερίδα των ισχυρών του κόμματος ή ότι και ο ίδιος τελικά για να επιβιώσει θα συνέπραττε με τους συντηρητικούς. Αποφασίσθηκε όμως να στηριχθεί ο Gorbachev γιατί υπήρχαν πιθανότητες να επιτύχει στο έργο του αλλά και γιατί στα πλαίσια της έστω και προσωρινής εξομάλυνσης των σχέσεων των δύο υπερδυνάμεων, οι Ηνωμένες Πολιτείες θα μπορούσαν να επιτύχουν στόχους όπως ο περιορισμός των εξοπλισμών και η ενοποίηση της Γερμανίας που θα δέσμευαν οποιαδήποτε Σοβιετική κυβέρνηση. Έτσι λίγο πριν την αναχώρηση του για τη Μάλτα, ο Αμερικανός Πρόεδρος δήλωνε: «Ο σκοπός αυτών που πρόκειται να κάνω εκεί πέρα είναι να δείξω στον Gorbachev ότι τον υποστηρίζω πλήρως».⁹

Από την αρχή των συναντήσεων πάνω στη σοβιετική θαλαμηγό Maxim Gorky, ο Bush διασαφήνισε τις προθέσεις του στο Σοβιετικό ηγέτη: «Έχεις να κάνεις με μια

⁸ Beschloss Michael, Talbott Strobe, "At the Highest Levels", Little Brown and Company, Boston, 1993, σελ. 132.

⁹ Beschloss, σελ. 150.

κυβέρνηση που θέλει να δει την επιτυχία αυτού το οποίο επιχειρείς».¹⁰ Ο Αμερικανός Πρόεδρος συνέχισε με μια σειρά καλόπιστων και ευνοϊκών για τη Σοβιετική Ένωση προτάσεων. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τον Gorbachev είχαν τα προτεινόμενα οικονομικά μέτρα: Άρση των εμποδίων και απαγορεύσεων που περιόριζαν τις εμπορικές συναλλαγές των δύο χωρών, διευκόλυνση της δανειοδότησης αμερικανικών επιχειρήσεων που είχαν συναλλαγές με τη Σοβιετική Ένωση, παροχή τεχνικής βοήθειας και βελτίωση των σχέσεων Σοβιετικής Ένωσης και διεθνών εμπορικών και οικονομικών οργανισμών στους οποίους συμμετείχαν οι Ηνωμένες Πολιτείες. Η οικονομική βοήθεια οποιασδήποτε φύσης ήταν πολύ σημαντική για την επιτυχία των μεταρρυθμίσεων στη Σοβιετική Ένωση αλλά και για τη διατήρηση τουλάχιστον της ανοχής των σοβιετικών πολιτών που δοκιμάζονταν από τον αποσυντονισμό του κομμουνιστικού οικονομικού συστήματος εξαιτίας των νέων πολιτικών.

Οι Αμερικανοί είχαν λοιπόν ένα ισχυρό διαπραγματευτικό όπλο που τους βοηθούσε να εξασφαλίσουν την ενδοτική στάση των Σοβιετικών στις μεταξύ τους σχέσεις. Η βοήθεια όμως που προσέφεραν ήταν περιορισμένη. Οι ίδιες οι Ηνωμένες Πολιτείες αντιμετώπιζαν οικονομικές δυσκολίες εξαιτίας της διαχείρισης της κυβέρνησης Reagan, ενώ μεγάλες αντιρρήσεις υπήρχαν στο Κογκρέσο για τη χρηματοδότηση του κατ' εξοχήν εθνικού εχθρού. Ο Bush και οι συνεργάτες του δεν πίστευαν πως ήταν δυνατόν να ανασυγκροτηθεί η σοβιετική οικονομία με όση ξένη βοήθεια και αν στηρίζονταν, αν δεν γινόταν πρώτα ουσιώδεις θεσμικές αλλαγές, που όμως δεν προχωρούσαν. Τέλος, η ανενδοίαστη υποστήριξη ενός καθεστώτος που εξακολουθούσε να αντιπαράκειται στη Δύση και την ιδεολογία της ήταν ένα πολύ δύσκολο διανοητικό άλμα για την κυβερνώσα τάξη των Ηνωμένων Πολιτειών, της οποίας για τα προηγούμενα σαράντα και πλέον χρόνια κεντρικό στόχο αποτελούσε η εξόντωση της Σοβιετικής Ένωσης.¹¹

Οι οικονομικές προτάσεις του Bush καθώς και οι λιγότερο από παλαιότερα επιφυλακτικές απόψεις του στο θέμα του ελέγχου των εξοπλισμών δεν αποτελούσαν

¹⁰ Oberdorfer, σελ. 378.

¹¹ Για την οικονομική και πολιτική κατάσταση στη Σοβιετική Ένωση αυτή την εποχή βλ. John Mazis, «Ο Μιχαήλ Γκορμπατσόφ και η Κατάρρευση του Κομμουνισμού στη Σοβιετική Ένωση» στο Καρβουναράκης Θεοδόσιος (επιμ.), «Ο Ψυχρός Πόλεμος, Μια Διεπιστημονική Προσέγγιση», Σιδέρης, Αθήνα, 2012, σελ. 263-284.

ιδιαίτερα σημαντικές παραχωρήσεις. Ήταν όμως αρκετές, μαζί με το όλο κλίμα της συνάντησης για να πείσουν τον Σοβιετικό ηγέτη για την καλή προαίρεση των Αμερικανών. Ο Gorbachev δήλωσε ότι «τώρα ήξερε» πως ο Bush ήταν έτοιμος για περαιτέρω σύσφιξη των σχέσεων των δύο χωρών «σας θέλουμε στην Ευρώπη. Είναι ανάγκη να είστε στην Ευρώπη...Δεν σας θεωρούμε πλέον εχθρούς».¹²

Για τον Bush ο Gorbachev είχε κερδίσει την μάχη των εντυπώσεων. Φαινόταν αξιόπιστος και «η μεγαλύτερη ελπίδα για την αναμόρφωση του σοβιετικού status quo με πειθαρχημένο τρόπο».¹³ Μετά τη Μάλτα η ειλικρινής διάθεση συνεργασίας και όχι ο ανταγωνισμός θα χαρακτήριζε τις αμερικανό-σοβιετικές σχέσεις. Εντωμεταξύ, το θέμα της Γερμανικής ενοποίησης είχε αρχίσει να απασχολεί τους επιτελείς των δύο χωρών, ιδιαίτερα μετά από διαδηλώσεις στη Γερμανία με αυτό το αίτημα και ένα λόγο με το ίδιο περιεχόμενο του Καγκελαρίου Helmut Kohl στο Δυτικογερμανικό Κοινοβούλιο στις 28 Νοεμβρίου. Στη Μάλτα ο Gorbachev δεν απέκλεισε την ενοποίηση αλλά δήλωσε πως «δεν θα εξυπηρετούσαμε αυτή την διαδικασία με μια τεχνητή επιτάχυνση». Σε Διάσκεψη του NATO στις Βρυξέλλες την επόμενη μέρα ο Bush επίσης δήλωσε για το ίδιο θέμα: «δεν προσπαθώ να επιταχύνω αυτήν την διαδικασία».

Η προοπτική της Γερμανικής ενοποίησης δημιούργησε προβλήματα στις τάξεις της Δυτικής Συμμαχίας. Βρετανία και Γαλλία ήταν αντίθετες τουλάχιστον στην άμεση πραγματοποίηση της γιατί φοβόντουσαν, με την αύξηση της γερμανικής ισχύος, διατάραξη των ισορροπιών στην Ευρώπη αλλά και επιπλοκές στη διαδικασία της Ευρωπαϊκής ενοποίησης. Ειδικά η Πρωθυπουργός της Αγγλίας Margaret Thatcher δεν ήταν βέβαιη για την μη αναζωπύρωση των γερμανικών ηγεμονικών τάσεων – «ξέρω πολύ καλά τους Γερμανούς και ο εθνικός χαρακτήρας κατά βάση δεν αλλάζει» υποστήριζε – ενώ πίστευε ότι με την κατάρρευση του συστήματος ασφαλείας NATO – Συμφώνου Βαρσοβίας που θα διευκόλυνε η γερμανική ενοποίηση θα υπονομεύονταν η διεθνής επιρροή της χώρας της. Οι Αμερικανοί όμως δεν είχαν αμφιβολίες για το δημοκρατικό ήθος και την πολιτική ωριμότητα των Γερμανών. Έβλεπαν επίσης θετικά τη γερμανική ενοποίηση ως σύμβολο νίκης του δημοκρατικού καπιταλισμού αλλά και ευκαιρία ενδυνάμωσης και επέκτασης του

¹² Oberdorfer, σελ. 379, 381.

¹³ Beschloss, σελ. 167.

NATO. Παράλληλα φοβόντουσαν πως αν πρόβαλαν εμπόδια στην ενοποίηση, οι Γερμανοί θα στρέφονταν στους Ρώσους που σαν αντάλλαγμα για τη συναίνεση τους θα ζητούσαν την ουδετεροποίηση της Γερμανίας. Η αποχώρηση όμως της τελευταίας από το NATO θα ισοδυναμούσε με κατάρρευση της Δυτικής Συμμαχίας. Στις Βρυξέλλες ο Bush έπεισε τους επικεφαλής των χωρών-μελών του NATO να αποδεχθούν τη γερμανική ενοποίηση.

Και ο Gorbachev δεν ήταν αντίθετος με τη γερμανική ενοποίηση. Όχι μόνο γιατί η άρνηση του να συγκατατεθεί θα ήταν αντίθετη με τις βαρυσήμαντες διακηρύξεις του περί αυτοδιάθεσης των λαών της Ευρώπης και θα μπορούσε να δημιουργήσει σοβαρά προβλήματα στις σχέσεις του με το Δυτικό στρατόπεδο αλλά και γιατί οι απόψεις του για τις δύο Γερμανίες είχαν αλλάξει: «Για τη Σοβιετική ηγεσία η Δυτική Γερμανία ήταν ο μεσάζων-κλειδί για οικονομική υποστήριξη από τη Δύση· ως προς την οικονομική ακμαιότητα ή τις στρατιωτικές δυνατότητες στην Κεντρική Ευρώπη ήταν σχεδόν στο ίδιο επίπεδο με τις Ηνωμένες Πολιτείες...Μια συνεργάσιμη Ομοσπονδιακή Δημοκρατία στην πραγματικότητα μπορούσε ακόμη και να βοηθήσει να σωθεί η περεστρόικα στη Ρωσία. Η φιλάσθενη Λαοκρατική Δημοκρατία της Γερμανίας...στην πραγματικότητα δεν είχε και μεγάλη σημασία μετά τον Νοέμβριο του 1989».¹⁴ Η αντιπαράθεση Ηνωμένων Πολιτειών – Σοβιετικής Ένωσης θα αφορούσε στους όρους και όχι σ' αυτή καθαυτή τη γερμανική ενοποίηση.

Τόσο οι Αμερικανοί όσο και ο Καγκελάριος Kohl δεν πίστευαν ότι η ενοποίηση θα ήταν εφικτή πριν περάσουν τέσσερα ως πέντε χρόνια. Γρήγορα όμως άλλαξαν γνώμη. Η Ανατολική Γερμανία κατέρρεε ταχύτατα και θα έπαιε να υφίσταται ως κράτος πολύ γρηγορότερα. Έπρεπε λοιπόν η διαδικασία να επιταχυνθεί. Η επιτάχυνση της διαδικασίας θα καταλάμβανε επίσης εξ' απροόπτου τους Σοβιετικούς, που βρίσκονταν σε σύγχυση από την ταχύτητα των εξελίξεων και δεν ήξεραν πώς να αντιδράσουν. Θα ήταν έτσι ευκολότερο για τους Δυτικούς να επιβάλουν τις απόψεις τους.

Το σχέδιο 2+4 που οι Αμερικανοί πρότειναν και έγινε αποδεκτό από όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη πρόβλεπε πως όλα τα ουσιώδη θέματα που αφορούσαν στην ενοποίηση θα συζητούνταν και θα αποφασίζονταν από τις δύο Γερμανίες. Οι

¹⁴ Maier Charles, "Dissolution. The Crisis of Communism and the End of East Germany", Princeton University Press, Princeton, 1997, σελ. 226-227.

τέσσερις νικήτριες δυνάμεις του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου (Ηνωμένες Πολιτείες, Σοβιετική Ένωση, Βρετανία και Γαλλία) θα παραιτούνταν από τα δικαιώματα κατοχής επί της ηττημένης Γερμανίας που ακόμη διατηρούσαν εξαιτίας της Ψυχροπολεμικής διαμάχης (λόγω των μεταξύ τους διαφωνιών δεν είχε υπάρξει συνθήκη ειρήνης με τη Γερμανία).

Με αυτό τον τρόπο δεν θα αποκλειόταν από τη διαδικασία η Σοβιετική Ένωση και θα γινόταν ευκολότερο τόσο για τον Gorbachev όσο και για τους άλλους ισχυρούς άνδρες της Σοβιετικής Ένωσης να αποδεχθούν την ενοποίηση. Παράλληλα ο αποκλεισμός των Σοβιετικών από την ουσία της διαδικασίας θα τους στερούσε τη δυνατότητα δημιουργίας προβλημάτων. Οι Σοβιετικοί όμως αρνούνταν να αποδεχθούν την ένταξη της ενοποιημένης Γερμανίας στο NATO. Σε μια προσπάθεια να πείσει τον Gorbachev ο Baker, κατά τη διάρκεια επίσκεψης του στη Μόσχα, πρόβαλε το επιχείρημα ότι μέσα στο NATO η Γερμανία, υπό την επίβλεψη των ΗΠΑ, θα ήταν ευκολότερο να ελεγχθεί και θα αποτελούσε μικρότερο κίνδυνο για τη Σοβιετική Ένωση από μια Γερμανία εκτός NATO που πιθανόν να επιδίωκε να αποκτήσει και πυρηνικά όπλα. Οι Σοβιετικοί αποδέχθηκαν και επίσημα την Γερμανική ενοποίηση με τη διαδικασία του 2+4 σε συνάντηση των κρατών μελών NATO – Συμφώνου Βαρσοβίας στην Ottawa του Καναδά τον Φεβρουάριο του 1990 όπου συζητήθηκαν θέματα ελέγχου των εξοπλισμών. Ασαφής όμως ήταν η θέση των Σοβιετικών σχετικά με τη συμμετοχή της Γερμανίας στο NATO την οποία άλλοτε αρνούνταν και άλλοτε αποδέχονταν ή εξαρτούσαν από όρους μη αποδεκτούς από τους Αμερικανούς, όπως ότι για μια μεταβατική περίοδο η Ανατολική Γερμανία θα διατηρούσε καθεστώς συνεργαζόμενου μέλους με το Σύμφωνο της Βαρσοβίας.

Οι παλινωδίες του Gorbachev και άλλων Σοβιετικών αξιωματούχων οφείλονταν στην ανάγκη κατευνασμού των συντηρητικών της κομμουνιστικής ηγεσίας που διαφωνούσαν με τις μεταρρυθμίσεις του Gorbachev, ανησυχούσαν για τη συνεχή απώλεια ισχύος της Σοβιετικής Ένωσης και του κομμουνιστικού κόμματος και είχαν ενοχληθεί ιδιαίτερα από την ταπεινωτική αποκήρυξη του κομμουνισμού στην Ανατολική Ευρώπη. Η διακυβέρνηση της Σοβιετικής Ένωσης είχε στην ουσία συλλογικό χαρακτήρα. Ο Γενικός Γραμματέας του κομμουνιστικού κόμματος ήταν βέβαια ο ισχυρότερος πολιτικός παράγων, για να διατηρηθεί όμως στην εξουσία έπρεπε να λάβει υπόψη και τις απόψεις των υπολοίπων μελών του Politburo

(ανώτατο εκτελεστικό όργανο του Σοβιετικού συστήματος) που επίσης διέθεταν μεγάλη πολιτική ισχύ και σε περίπτωση εντόνων διαφωνιών θα μπορούσαν και να ανατρέψουν το Γενικό Γραμματέα, όπως αποδεικνύει και η περίπτωση του Krushchev. Η σύγκυση επιτείνονταν από την προσπάθεια σοβιετικών διαπραγματευτών που δεν συμφωνούσαν με τις πρωτοβουλίες των ηγετών τους να προβάλουν τις δικές τους απόψεις όταν συζητούνταν οι λεπτομέρειες της υλοποίησης των συμφωνηθέντων από τους πολιτικούς τους προϊσταμένους. «Σαν αποτέλεσμα οι χώρες που διαπραγματεύονταν με τη Σοβιετική Ένωση θα αντιμετώπιζαν συνεχώς αντιθέσεις ανάμεσα σε αυτό που φαινόταν να έχει συμφωνηθεί σε επίπεδο κορυφής και αυτό που πραγματικά προτεινόταν στην πράξη όταν οι ειδικοί στρώνονταν στη δουλειά».¹⁵

Ο Πρόεδρος Bush όμως δεν ήταν διατεθειμένος να υποχωρήσει, καθ' ότι γνώριζε ότι τα δεδομένα τον ευνοούσαν. Η αδιαλλαξία του αλλά και η πλεονεκτική του θέση προκύπτουν από τον τρόπο που εκφράστηκε σε συνάντηση με τον Kohl στις Ηνωμένες Πολιτείες τον Φεβρουάριο του 1990: «Οι σοβιετικοί δεν είναι σε θέση να υπαγορεύσουν τη σχέση της Γερμανίας με το NATO. Αυτό που με στεναχωρεί είναι η συζήτηση ότι η Γερμανία δεν πρέπει να παραμείνει στο NATO. Στο διάβολο! Εμείς υπερισχύσαμε, όχι αυτοί. Δεν πρέπει να αφήσουμε τους Σοβιετικούς να αρπάξουν τη νίκη από τα σαγόνια της ήττας».¹⁶ Τον Ιούνιο του 1990 σε συνάντηση τους ο Eduard Shevardnadze επισήμανε στον Αμερικανό ομόλογο του ότι αν οι ΗΠΑ ήθελαν η ενοποιημένη Γερμανία να είναι πλήρες μέλος του NATO έπρεπε η επικείμενη διάσκεψη των ηγετών των χωρών μελών του Οργανισμού να δώσει με τις αποφάσεις της τη δυνατότητα στο Gorbachev να διακηρύξει ότι το NATO δεν αποτελούσε πλέον απειλή για τη Σοβιετική Ένωση. Παρακάμπτοντας τη συνήθη διαδικασία, ο Bush υπέβαλε στη διάσκεψη σειρά προτάσεων με στόχο τη ριζική αναμόρφωση της δομής και της στρατηγικής του NATO, που έγιναν δεκτές από τους άλλους συμμετέχοντες. Μεταξύ των άλλων θα δημιουργούνταν διάυλοι επικοινωνίας μεταξύ του NATO και των χωρών-μελών του Συμφώνου της Βαρσοβίας. Το NATO θα αναθεωρούσε τη

¹⁵ Sarotte Mary Elise, "Not One Inch Eastward? Bush, Baker, Kohl, Genscher, Gorbachev and the Origin of Russian Resentment toward NATO Enlargement in February 1990", *Diplomatic History*, Vol. 34, No. 1 (January 2010), σελ. 124.

¹⁶ Bush George, Scowcroft Brent, "A World Transformed", Alfred A. Knopf, New York, 1998, σελ. 253.

στρατηγική Προκεχωρημένης Άμυνας (Forward Defense)¹⁷ προς την κατεύθυνση της «ελάχιστης αποτροπής» και της μη άμεσης χρήσης πυρηνικών όπλων. Θα επιδιώκονταν συμφωνία για περαιτέρω μειώσεις των εξοπλισμών ενώ θα αναβαθμιζονταν ο ρόλος της Διάσκεψης για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη μέσω της οποίας η Σοβιετική Ένωση θα συμμετείχε ενεργότερα σε ουσιαστικές συζητήσεις για την ευρωπαϊκή ασφάλεια. Οι αλλαγές αυτές στο χαρακτήρα και τις προθέσεις της Δυτικής Συμμαχίας ενίσχυσαν τη θέση του Gorbachev στο διάλογο με τους σκληροπυρηνικούς συνεργάτες του ή εν πάση περιπτώσει αποτέλεσαν ένα καλό πρόσχημα για την αποδοχή των αμερικανικών θέσεων. Οι τελευταίοι ενδοιασμοί του Gorbachev άρθηκαν όταν κατά την επίσκεψη του στη Μόσχα στα μέσα Ιουλίου, ο Kohl υποσχέθηκε ότι η ενοποιημένη Γερμανία θα αναλάμβανε όλες τις οικονομικές υποχρεώσεις της Ανατολικής Γερμανίας προς τη Σοβιετική Ένωση η οποία επίσης θα λάβαινε οικονομική βοήθεια ύψους 3 δις. δολαρίων. Το κόστος παραμονής των σοβιετικών στρατευμάτων στην Ανατολική Γερμανία κατά τη διάρκεια μιας μεταβατικής περιόδου θα κάλυπτε η γερμανική κυβέρνηση. Σε κοινή συνέντευξη τύπου κατά την ίδια επίσκεψη οι δύο ηγέτες ανακοίνωσαν τη συμφωνία τους για τους όρους της γερμανικής ενοποίησης: Η Γερμανία θα αποτελούσε μέλος του NATO αν και τα σοβιετικά στρατεύματα θα παρέμεναν στην Ανατολική Γερμανία για μια μεταβατική περίοδο τριών έως τεσσάρων ετών. Το αμυντικό δόγμα του NATO όμως θα ίσχυε άμεσα για το σύνολο της χώρας. Η Γερμανία θα περιόριζε τις ένοπλες δυνάμεις της στις 370.000 ενώ αναλάμβανε την υποχρέωση να μην αποκτήσει ή κατασκευάσει πυρηνικά, χημικά ή βιολογικά όπλα. Με αυτή τη συμφωνία η διαδικασία της ενοποίησης μπόρεσε να συνεχισθεί απρόσκοπτα και να ολοκληρωθεί τον Οκτώβριο του 1990.

Η κρίση στο εσωτερικό της Σοβιετικής Ένωσης δημιούργησε προβλήματα και για την εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ. Το Δεκέμβριο του 1989 το κομμουνιστικό κόμμα της Λιθουανίας διέκοψε τις σχέσεις του με τα κεντρικά όργανα του κόμματος στη Μόσχα και απαίτησε την ανεξαρτησία της Λιθουανίας, ενώ τον Μάρτιο του επομένου

¹⁷ Στρατηγική που απαιτούσε μεγάλη επιχειρησιακή ετοιμότητα για να αποκρουσθεί εισβολή στη Δυτική Ευρώπη από δυνάμεις του Συμφώνου της Βαρσοβίας, όσο το δυνατόν πλησιέστερα στα σύνορα Ανατολικής και Δυτικής Γερμανίας. Η αλλαγή στρατηγικής προφανώς υποδήλωνε και την υποβάθμιση και της εξ' ανατολών απειλής, βλ. Dupuy, Johnson, Hayes, "Dictionary of Military Terms", The H. W. Wilson Company, New York, 1986, σελ. 98.

έτους το Κοινοβούλιο της χώρας κήρυξε την ανεξαρτησία της. Ο Gorbachev βέβαια δεν επιθυμούσε τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και ως εκ τούτου ήταν αντίθετος στις διασπαστικές τάσεις των διαφόρων σοβιετικών δημοκρατιών που είχαν αρχίσει να εκδηλώνονται. Φοβόταν επίσης την αντίδραση των σκληροπυρηνικών του κόμματος αν εμφανίζονταν ενδοτικός. Παράλληλα όμως η κατάπνιξη των κινημάτων ανεξαρτησίας στη Βαλτική ιδιαίτερα που είχε ξεχωριστό ενδιαφέρον για τις Ηνωμένες Πολιτείες¹⁸ θα διατάρασσε τις καλές ρώσο-αμερικανικές σχέσεις που ήταν ουσιώδεις για την επιτυχία της εξωτερικής του πολιτικής.

Διλήμματα αντιμετώπιζε και ο Αμερικανός Πρόεδρος. Αν παρενέβαινε και υποστήριζε τα αιτήματα των σοβιετικών εθνοτήτων για ανεξαρτησία θα προκαλούσε τους σκληροπυρηνικούς κομμουνιστές που θα αντιδρούσαν ίσως και με καθαίρεση του Gorbachev, του οποίου οι μεταρρυθμιστικές προσπάθειες εξυπηρετούσαν και τα συμφέροντα των Ηνωμένων Πολιτειών. Παράλληλα όμως έπρεπε να λάβει υπόψη του τόσο την πάγια θέση της χώρας του περί αυτοδιάθεσης των λαών και μη αναγνώρισης της σοβιετικής κυριαρχίας στις χώρες της Βαλτικής όσο και τις εσωτερικές πολιτικές πιέσεις προς αυτή την κατεύθυνση.¹⁹

Ο Gorbachev ζήτησε από τους Λιθουανούς την ανάκληση της απόφασης περί ανεξαρτησίας και όταν δεν εισακούστηκε εξαπέλυσε μια εκστρατεία άσκησης πιέσεων και εκφοβισμού, χωρίς όμως θύματα και εκτεταμένη χρήση βίας. Ο Πρόεδρος Bush αρνήθηκε να καταδικάσει απερίφραστα τη σοβιετική στάση, ενώ παρότρυνε τις δύο πλευρές να λύσουν το πρόβλημα με διαπραγματεύσεις, επικρίνοντας μάλιστα τους Λιθουανούς για την αδιαλλαξία τους με την επισήμανση ότι «υπάρχουν συγκεκριμένες αλήθειες στη ζωή, οι Λιθουανοί τις γνωρίζουν πολύ καλά». Παράλληλα όμως επισήμαινε κατ' ιδίαν στους σοβιετικούς ότι δεν θα μπορούσε να συναφθεί η σημαντική για τον Gorbachev εμπορική συμφωνία ΗΠΑ – Σοβιετικής Ένωσης αν δεν διευθετούνταν το Λιθουανικό πρόβλημα. Με παραίνεση των Αμερικανών που δρούσαν πλέον ως μεσολαβητής ανάμεσα στους Λιθουανούς και τη Μόσχα, ο Gorbachev ανακοίνωσε τον Απρίλιο ότι ήταν διατεθειμένος να δεχθεί την μη αναίρεση της κήρυξης ανεξαρτησίας αν οι Λιθουανοί έπαυαν να ψηφίζουν

¹⁸ Για παράδειγμα στην απογραφή πληθυσμού του 1980 καταγράφηκαν 743.000 Αμερικανοί με καταγωγή μόνο από τη Λιθουανία.

¹⁹ Bush George, Scowcroft Brent, σελ. 215.

νόμους αντίθετους προς το Σύνταγμα της Σοβιετικής Ένωσης. Όταν αυτοί δεν συμμορφώθηκαν ο Gorbachev, ανησυχώντας για τους σκληροπυρηνικούς αντιπάλους του επέβαλε οικονομικές κυρώσεις στη Λιθουανία. Παρά τις πιέσεις από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και το Κογκρέσο ο Bush αρνήθηκε να απαντήσει με κυρώσεις κατά της Σοβιετικής Ένωσης γιατί κατανοούσε τη δύσκολη θέση του Gorbachev αλλά και γιατί δεν ήθελε να διαταράξει την καλή αμερικανό-σοβιετική συνεργασία στο θέμα της γερμανικής ενοποίησης που βρίσκονταν σε εξέλιξη. Η αδιαλλαξία του Λιθουανού Προέδρου Landsbergis οδήγησε τους Αμερικανούς στο να τον απομονώσουν πολιτικά ενισχύοντας παράλληλα τη θέση της Πρωθυπουργού Kazimira Prunskiane που εμφανίζονταν πιο διαλλακτική. Σε συνάντηση της με τον Πρόεδρο Bush τον Μάιο στην Ουάσινγκτον η Prunskiane πείσθηκε να αναστείλει την εφαρμογή της ανακήρυξης ανεξαρτησίας για δύο χρόνια υπό την προϋπόθεση διεξαγωγής διαπραγματεύσεων με τη Μόσχα. Στο τέλος Ιουνίου το Λιθουανικό Κοινοβούλιο υπερψήφισε αναστολή εκατό ημερών και την επόμενη ημέρα ο Gorbachev ήρε τις οικονομικές κυρώσεις. Για τον ίδιο λόγο, μη διατάραξη της συνεργασίας με τη Μόσχα, ενώ βρισκόταν σε εξέλιξη ένα σημαντικότερο θέμα, ο Πρόεδρος Bush δεν επέβαλε κυρώσεις στη Σοβιετική Ένωση και κατά τη διάρκεια της κρίσης που δημιούργησε η εισβολή του Ιράκ στο Κουβέιτ, όταν ένοπλη παρέμβαση των Σοβιετικών τον Ιανουάριο του 1991 στη Λιθουανία είχε σαν αποτέλεσμα το θάνατο 15 ανθρώπων και τον τραυματισμό πολλών άλλων .

Στις 2 Αυγούστου 1990 τα στρατεύματα του Ιράκ εισέβαλαν και κατέλαβαν το Κουβέιτ, σε μια προσπάθεια του Ιρακινού δικτάτορα Saddam Hussein να αποκαταστήσει το πληγωμένο από τον οκταετή πόλεμο με το Ιράν γόητρο του και να αντιμετωπίσει τα πολύ μεγάλα οικονομικά προβλήματα που είχε δημιουργήσει στη χώρα του η μακροχρόνια αυτή αναμέτρηση. Η διατάραξη της παγκόσμιας ειρήνης της οποίας μόνος εγγυητής αναδεικνυόταν οι Ηνωμένες Πολιτείες αλλά και η απειλή για την παγκόσμια οικονομία – ο Saddam θα μπορούσε να δημιουργήσει σοβαρό πρόβλημα στην αγορά πετρελαίου – οδήγησε στην άμεση καταδίκη της εισβολής από τις Ηνωμένες Πολιτείες και την απαίτηση της άμεσης αποχώρησης των Ιρακινών στρατευμάτων από το Κουβέιτ. Στη σύγκρουση τους με το Ιράκ, οι Ηνωμένες Πολιτείες ζήτησαν τη συνδρομή των Σοβιετικών. Η θετική στάση της Σοβιετικής Ένωσης ήταν απαραίτητη για την ενεργοποίηση του Συμβουλίου Ασφαλείας των

Ηνωμένων Εθνών και τη νομιμοποίηση με αυτόν τον τρόπο των Αμερικανικών πρωτοβουλιών. Θα ήταν ευκολότερο έτσι για τις θετικά διακείμενες χώρες να συστρατευθούν με τις Ηνωμένες Πολιτείες, ενώ όσες διαφωνούσαν θα βρίσκονταν σε δύσκολη θέση. Θα ήταν ευκολότερο επίσης για τον Bush να πείσει τον Αμερικανικό λαό να στηρίξει τις αποφάσεις του.

Το Ιράκ ήταν χώρα-πελάτης της Σοβιετικής Ένωσης και πολλοί σοβιετικοί πολίτες με τις οικογένειες τους ζούσαν και εργάζονταν εκεί ως σύμβουλοι. Ο Gorbachev όμως είχε ανάγκη τις καλές σχέσεις με τη Δύση αλλά και τα φιλοδυτικά κράτη του Περσικού Κόλπου που απειλούνταν από το Ιράκ για την επιτυχία της Περεστρόικα και την εξασφάλιση της αναγκαίας οικονομικής βοήθειας που μόνο η Δύση μπορούσε να του παράσχει. Έτσι, αμέσως συστρατεύθηκε με τις Ηνωμένες Πολιτείες, με πρωτοφανή τρόπο για τις σχέσεις των δύο χωρών. Στις 3 Αυγούστου, σε κοινό ανακοινωθέν στη Μόσχα με τον Αμερικανό ομόλογο του ο Eduard Shevardnadze καταδίκασε την ιρακινή εισβολή και ανακοίνωσε την επιβολή εμπάργκο όπλων στο Ιράκ. Για να «δέσει» τη Σοβιετική υποστήριξη ο Bush συναντήθηκε με τον Gorbachev στο Ελσίνκι στις 9 Σεπτεμβρίου. Ο Σοβιετικός ηγέτης είχε ενδοιασμούς σχετικά με μια ένοπλη επέμβαση κατά των ιρακινών στο Κουβέιτ. Πρότεινε μια διεθνή διάσκεψη για τη Μέση Ανατολή με αμερικανό-σοβιετική πρωτοβουλία που θα συζητούσε τόσο το Παλαιστινιακό πρόβλημα όσο και την Ιρακινή αποχώρηση. Ο Bush αρνήθηκε λέγοντας ότι δεν ήθελε να φανεί ότι με την επιθετική του συμπεριφορά το Ιράκ είχε επιτύχει κάτι για τον Αραβικό κόσμο, μια θετική δηλαδή εξέλιξη για το πρόβλημα των Παλαιστινίων. Δεν ήθελε επίσης να προκαλέσει το Ισραήλ και τους φίλους του στις Ηνωμένες Πολιτείες. Ανέλαβε να ξαναδεί το θέμα μετά την αποχώρηση του Saddam από το Κουβέιτ και εφόσον δεν συνδεόταν δημόσια με την τρέχουσα κρίση. Ο Bush τήρησε το λόγο του και η Διάσκεψη για τη Μέση Ανατολή υπό την αιγίδα των δύο χωρών συγκλήθηκε στη Μαδρίτη τον Οκτώβριο του 1991. Τρεις μέρες μετά τη συνάντησή του με τον Bush ο Gorbachev ζήτησε από τον Baker που επισκέπτονταν τη Μόσχα τη μεσολάβηση των Ηνωμένων Πολιτειών για οικονομική βοήθεια από τη Σαουδική Αραβία. Με προτροπή των Αμερικανών η Σαουδική Αραβία διέθεσε πιστώσεις ύψους 4 δις. δολαρίων στη Σοβιετική Ένωση, της οποίας η οικονομική κατάσταση συνεχώς επιδεινωνόταν.

Στις 28 Νοεμβρίου η Σοβιετική Ένωση υπερψήφισε την απόφαση 678 του Συμβουλίου Ασφαλείας που έδινε τη δυνατότητα χρήσης «όλων των απαραίτητων μέσων» για να επιτευχθεί η αποχώρηση των ιρακινών από το Κουβέιτ, αν δεν το έκαναν μόνοι τους ως τις 15 Ιανουαρίου 1991. «Όλα τα απαραίτητα μέσα» βέβαια ήταν μια πιο εύσημη αναφορά στη χρήση βίας. Ο Gorbachev όμως δεν ήταν διατεθειμένος να αφήσει όλες τις πρωτοβουλίες στους Αμερικανούς. Σε μια προσπάθεια πιθανόν για να ενισχύσει το κύρος της χώρας του που φαινόταν να χάνει την ισχύ της και να υποτάσσεται στη βούληση των Αμερικανών ή και για λόγους αρχών ή εδραίωσης του προσωπικού του κύρους (είχε τιμηθεί με το Νόμπελ Ειρήνης τον Οκτώβριο του 1990), ο Gorbachev ανέλαβε μια επίμονη μεσολαβητική προσπάθεια μεταξύ Ουάσινγκτον και Βαγδάτης με στόχο την ειρηνική αποχώρηση των ιρακινών από το Κουβέιτ. Η προσπάθεια δεν ευοδώθηκε και λόγω της αδιαλλαξίας των ιρακινών αλλά και γιατί ο Πρόεδρος Bush και οι συνεργάτες του δεν είχαν καμία εμπιστοσύνη στο Saddam, ενώ πίστευαν ότι οποιαδήποτε αλλαγή σχεδίων ή παράταση των διαπραγματεύσεων ήταν απλά χάσιμο χρόνου που θα υπονόμει τους στόχους των Ηνωμένων Πολιτειών αλλά και την ενότητα της μεγάλης συμμαχίας της οποίας ηγούνταν. Ο Bush με ευγενικό τρόπο και σε προσωπική επικοινωνία με τον Gorbachev (η οικειότητα τους είχε φτάσει πλέον στο σημείο να απευθύνονται ο ένας στον άλλον με το μικρό τους όνομα) απέρριψε όλες τις προτάσεις του τελευταίου, τονίζοντας όμως παράλληλα τη σημασία για τη χώρα του της αμερικανό-σοβιετικής συνεργασίας. Στις 23 Φεβρουαρίου μετά από βομβαρδισμούς πεντέμισι εβδομάδων άρχισαν οι χερσαίες στρατιωτικές επιχειρήσεις που έληξαν μετά τέσσερις μέρες με την απελευθέρωση του Κουβέιτ και την πλήρη ήττα των ιρακινών δυνάμεων. Η αδιατάρακτη συνεργασία και οι κοινοί στόχοι των δύο υπερδυνάμεων κατά τον Πόλεμο του Κόλπου ήταν ακόμη μια σαφής ένδειξη ότι ο Ψυχρός Πόλεμος είχε ουσιαστικά τελειώσει. Οι Σοβιετικοί μάλιστα ενίσχυσαν κατά κάποιο τρόπο και τη στρατιωτική προσπάθεια, με λίγα πλοία που συμμετείχαν στον από θάλασσα αποκλεισμό του Ιράκ. Ένα μεγάλο μέρος του αμερικανικού εκστρατευτικού σώματος μεταφέρθηκε στον Περσικό Κόλπο από τη Γερμανία, ενέργεια που φανέρωνε ότι ο Αμερικανός δεν θεωρούσαν πλέον υπολογίσιμη τη σοβιετική απειλή στην Ευρώπη. Και για να διασκεδάσει την ανησυχία του Σοβιετικού ομολόγου του για τις πιθανότητες επιτυχίας της αμερικανικής χερσαίας επίθεσης, ο

Baker εξουσιοδότησε αμερικανό στρατηγό συνεργάτη του να παρουσιάσει στον Shevardnadze τα αμερικανικά πολεμικά σχέδια. Τέτοιες συμπεριφορές λίγα χρόνια νωρίτερα θα ανήκαν στη σφαίρα του φανταστικού.

Εντωμεταξύ, η οικονομική κατάσταση στη Σοβιετική Ένωση επιδεινωνόταν. Τα μεταρρυθμιστικά μέτρα του Gorbachev δεν είχαν φιλελευθεροποιήσει και βελτιώσει την οικονομία της Σοβιετικής Ένωσης αλλά διαταράξει τη λειτουργία του παλαιού συστήματος κεντρικού σχεδιασμού που εξακολουθούσε να αποτελεί τη βάση της οικονομικής δομής της χώρας. Τα αποτελέσματα ήταν καταστροφικά. Το 1990 το ακαθάριστο εθνικό εισόδημα μειώθηκε κατά 7-9% ενώ κατά τους πρώτους έξι μήνες του 1991 κατά 10%. Κατά την ίδια περίοδο ο πληθωρισμός αυξάνονταν με ρυθμό 2-3% την εβδομάδα και το έλλειμμα κατά 21-22 δις. ρούβλια το μήνα, ενώ η αρχική εκτίμηση της κυβέρνησης ήταν περίπου για το ίδιο ποσό σε ετήσια βάση. Οι ελλείψεις αγαθών στην αγορά έφτασαν σε ανυπόφορα επίπεδα. Σημαντικά προβλήματα στο εσωτερικό της χώρας αντιμετώπιζε επίσης ο Gorbachev εξαιτίας της εξωτερικής του πολιτικής. Οι υποχωρήσεις του προς τις Ηνωμένες Πολιτείες, η απώλεια της Ανατολικής Ευρώπης και η επέκταση του NATO αλλά και η εγκατάλειψη του Ιράκ είχαν εξοργίσει τους σκληροπυρηνικούς του κόμματος που είχαν αρχίσει πλέον να μιλούν ανοικτά για την ανατροπή του.²⁰ Η επιτυχία των λαών της Ανατολικής Ευρώπης στον αγώνα τους για δημοκρατία και εθνική ανεξαρτησία είχε ενθαρρύνει αποσχιστικές τάσεις μέσα στη Σοβιετική Ένωση, στις χώρες της Βαλτικής και σε άλλες περιοχές. Για να επιβιώσει πολιτικά ο Gorbachev στο τέλος Νοεμβρίου 1990 «παραδόθηκε» στους σκληροπυρηνικούς με μια δημόσια συγνώμη «προς την εργατική τάξη» για λάθη πολιτικής, την έγκριση σκληρής παρεμβατικής πολιτικής στις Βαλτικές χώρες και το διορισμό «αξιόπιστων» κομμουνιστών σε καίριες κυβερνητικές θέσεις. Χαρακτηριστικό της στροφής του Gorbachev είναι η αντίδραση του φίλου και στενού συνεργάτη του Eduard Shevardnadze, που παραιτήθηκε αιφνίδια στις 20 Δεκεμβρίου 1990 προειδοποιώντας για ένα επικείμενο πραξικόπημα. Ο Σοβιετικός ηγέτης είχε επίσης λόγους να ανησυχεί για τη συνεχώς αυξανόμενη δημοτικότητα του πολιτικού του αντιπάλου Boris Yeltsin, Προέδρου της Βουλής της Ρωσίας από τον Μάιο του 1990, που είχε παραιτηθεί από το

²⁰ Maynard, σελ. 94. Keep John, “Last of the Empires. A History of the Soviet Union, 1945-1991”, Oxford University Press, New York, 1995, σελ. 396.

κομμουνιστικό κόμμα και που αμφισβητούσε την εξουσία τόσο της κεντρικής σοβιετικής κυβέρνησης όσο και του ίδιου του Gorbachev.

Η κατάσταση στη Σοβιετική Ένωση ενέτεινε το διάλογο μεταξύ των Αμερικανών ιθυνόντων για την καταλληλότερη αμερικανική πολιτική.²¹ Το μέλλον του Gorbachev θεωρούνταν αβέβαιο και έπρεπε να προσεγγιστούν άλλοι ανερχόμενοι ηγέτες όπως ο Boris Yeltsin. Κατ' άλλους η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης φαινόταν αναπόφευκτη. Ως εκ τούτου έπρεπε να υπάρξουν απευθείας επαφές με τους ηγέτες των σοβιετικών δημοκρατικών, χωρίς όμως να υποβαθμιστούν οι σχέσεις με την κεντρική σοβιετική κυβέρνηση που εξακολουθούσε να έχει την αποκλειστική εξουσία για τον χειρισμό σημαντικών θεμάτων όπως ο περιορισμός των εξοπλισμών. Ο Bush και οι στενοί του συνεργάτες δεν διαφωνούσαν με αυτές τις απόψεις και προτάσεις, εξακολούθησαν όμως να δίνουν προτεραιότητα στη σχέση με την κεντρική σοβιετική κυβέρνηση και τον Gorbachev. Ο Αμερικανός Πρόεδρος ανησυχούσε για τις συνέπειες της διάσπασης της Σοβιετικής Ένωσης, φοβούμενος συγκρούσεις μεταξύ των νέων ανεξάρτητων κρατών λόγω ιστορικών μεταξύ τους διαφορών, που το Σοβιετικό καθεστώς είχε περιθωριοποιήσει, χωρίς όμως να τις εξαλείψει. Ο εθνικισμός και ο αλυτρωτισμός θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε ανεξέλεγκτες εκρήξεις βίας. Επιπλέον τα διεσπαρμένα στη σοβιετική επικράτεια πυρηνικά όπλα θα περιέρχονταν στη δικαιοδοσία νέων αδοκίμαστων ηγετών και κυβερνήσεων, πιθανόν δε μέσα στη γενική σύγχυση και στα χέρια τρομοκρατών. Τέλος μπορούσαν ακόμη πολλά να επιτευχθούν μέσω της συνεργασίας με μια κεντρική σοβιετική κυβέρνηση σε θέματα όπως η μείωση των εξοπλισμών και των ενόπλων δυνάμεων και η ειρηνευτική διαδικασία στη Μέση Ανατολή. Έτσι ο Πρόεδρος Bush ήταν επιφυλακτικός σε πρωτοβουλίες που θα εξασθénιζαν τον Gorbachev και την κυβέρνηση του και έδινε ιδιαίτερη έμφαση στην ειρηνική διάσπαση της Σοβιετικής Ένωσης, αν αυτή ήταν η φυσική της κατάληξη.²² Γενικά επιδίωξη των Ηνωμένων

²¹ Έκθεση της CIA τον Απρίλιο του 1991 υποστήριζε πως «εκρηκτικά γεγονότα» όπως ταραχές και μαζικές απεργίες ή η δολοφονία του Gorbachev και του Yeltsin γινόταν «όλο και περισσότερο πιθανά» ενώ έκθεση του επόμενου μήνα κατέληγε στο συμπέρασμα ότι ένα συντηρητικό πραξικόπημα ήταν πιθανό «οποιαδήποτε στιγμή». Oberdorfer, σελ. 450-451, Hurst, σελ. 159.

²² Κατά την επιστροφή του από τη Μόσχα τον Ιούλιο του 1991 ο Πρόεδρος Bush, παροτρυνόμενος από τους συμβούλους του που ήθελαν τη σύναψη στενότερων σχέσεων με τις σοβιετικές δημοκρατίες, επισκέφτηκε το Κίεβο, πρωτεύουσα της Ουκρανίας η οποία από τον προηγούμενο Ιούλιο είχε διεκδικήσει την εθνική της κυριαρχία. Ο Πρόεδρος Bush απέφυγε να ενισχύσει τις αποσχιστικές τάσεις, επαινώντας αντίθετα για τα επιτεύγματα του τον Gorbachev και δηλώνοντας ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν θα βοηθούσαν χώρες που

Πολιτειών ήταν να επωφεληθούν από την πολιτικά ρευστή κατάσταση στη Σοβιετική Ένωση και τη δύσκολη θέση του Gorbachev καθώς και από την ανάγκη του τελευταίου να εξασφαλίσει την ευνοϊκή στάση των Ηνωμένων Πολιτειών τόσο προς τον ίδιο όσο και προς τη χώρα του. Στόχο αποτελούσε η ρύθμιση διμερών ζητημάτων με ευνοϊκό για τις Ηνωμένες Πολιτείες τρόπο, με προοπτική τη δέσμευση και του οποιουδήποτε μετά-Gorbachev καθεστώτος. Έτσι στο τέλος Ιουλίου 1991 υπογράφηκε στη Μόσχα από τον Πρόεδρο Bush και τον Gorbachev η συμφωνία START για τον περιορισμό των πυρηνικών οπλοστασίων των δύο χωρών που ήταν δραστικότερος για τη Σοβιετική Ένωση. Το Σεπτέμβριο, κατά τη διάρκεια επίσκεψης του Baker στη Μόσχα συμφωνήθηκε τελικά – και ενώ είχαν προηγηθεί πολλές αποτυχημένες προσπάθειες – να σταματήσει η παρεχόμενη από τις δύο χώρες στρατιωτική βοήθεια στα δύο αντίπαλα στρατόπεδα που, παρά την αποχώρηση των Σοβιετικών, εξακολουθούσαν να πολεμούν στο Αφγανιστάν. Συμφωνήθηκε επίσης να αρχίσει η αποχώρηση της Σοβιετικής ταξιαρχίας που στάθμευε στην Κούβα και είχε στο παρελθόν δημιουργήσει σοβαρό πολιτικό πρόβλημα στην κυβέρνηση των Ηνωμένων Πολιτειών. Ο Πρόεδρος Bush όμως εξακολούθησε να αρνείται την παροχή ουσιαστικής οικονομικής βοήθειας. Χαρακτηριστική είναι η έκρηξη απόγνωσης του Gorbachev σε συνομιλία του με τον Bush στα πλαίσια της Διάσκεψης των G-7 τον Ιούλιο του 1991 στο Λονδίνο: «Δεν είναι παράξενο(;) 100 δις. δολάρια βρέθηκαν για να επιλυθεί μια περιφερειακή σύγκρουση (το κόστος του πολέμου του Κόλπου)...Αλλά αυτό που έχουμε εδώ είναι ένα πρότζεκτ για τη μεταμόρφωση της Σοβιετικής Ένωσης...Ποτέ δεν έχει υπάρξει ένα έργο τόσο μεγαλειώδες και τόσο σημαντικό».²³

Στις 23 Απριλίου ο Gorbachev έδειξε να αποστασιοποιείται από τους συντηρητικούς και να ανακτά τον μεταρρυθμιστικό του ζήλο όταν σε συνομιλίες του με τους ηγέτες εννέα σοβιετικών δημοκρατιών συμφώνησε στα βασικά σημεία μιας νέας πολιτειακής δομής για τη Σοβιετική Ένωση που θα την μεταμόρφωνε σε πραγματική ομοσπονδία, με τη μεταφορά πολλών ουσιαστικών εξουσιών και αρμοδιοτήτων από το κέντρο στις δημοκρατίες. Την κίνηση αυτή στήριξε και ο Yeltsin

διεκδικούσαν την ανεξαρτησία χωρίς να έχουν διασφαλίσει τη δημοκρατία ή που «προωθούν έναν αυτοκτονικό εθνικισμό, βασισμένο στο εθνικό μίσος». Hurst, σελ. 161.

²³ Oberdorfer, σελ. 455.

που δεν ήθελε στην πραγματικότητα τη διάσπαση της Σοβιετικής Ένωσης αλλά μια ομοσπονδιακή δομή με αδύνατο κέντρο, που θα έδινε τη δυνατότητα στη μεγαλύτερη και ισχυρότερη συνιστώσα δημοκρατία, τη Ρωσία, να διατηρεί αυξημένη επιρροή επί των υπολοίπων. Οι συντηρητικοί όμως εξοργίστηκαν γιατί θεώρησαν ότι η υπό διαπραγμάτευση συμφωνία παραβίαζε το σύνταγμα της Σοβιετικής Ένωσης και ότι ο Gorbachev με τη συμπεριφορά του επιδοκίμαζε τη διάσπαση της χώρας. Τους ενόχλησε επίσης ιδιαίτερα η με λαϊκή ετυμηγορία εκλογή του Yeltsin ως Προέδρου της Ρωσίας στις 12 Ιουνίου και τα αυστηρά μέτρα που αυτός υιοθέτησε για τον περιορισμό των δραστηριοτήτων του κομμουνιστικού κόμματος μέσα στη Ρωσική επικράτεια. Η προοπτική συνεργασίας Gorbachev-Yeltsin με στόχο τον πολιτικό εκσυγχρονισμό της Σοβιετικής Ένωσης χαροποίησε τους Αμερικανούς αξιωματούχους, καθώς φαινόταν ότι θα διευκόλυνε την ομαλή εξέλιξη των πολιτικών πραγμάτων αλλά και θα τους απάλλαζε από το δίλημμα της υποστήριξης του ενός από τους δύο.

Η ογκούμενη όμως δυσαρέσκεια των συντηρητικών οδήγησε σε πραξικόπημα που εκδηλώθηκε στις 19 Αυγούστου 1991. Ο Gorbachev απομονώθηκε στο εξοχικό του στην Κριμαία και μια επιτροπή που αποτελούνταν από υψηλόβαθμα στελέχη του κομμουνιστικού κόμματος και μέλη της κυβέρνησης ανακοίνωσε πως είχε αναλάβει τη διακυβέρνηση της χώρας. Ο νόμιμος ηγέτης της χώρας ήταν «άρρωστος». Ο Πρόεδρος Bush αντέδρασε με προσοχή στις εξελίξεις αποφεύγοντας να καταδικάσει απερίφραστα το πραξικόπημα, γιατί δεν ήθελε να δημιουργήσει δυσκολίες στις σχέσεις της χώρας του με τη Σοβιετική Ένωση σε περίπτωση που οι πραξικοπηματίες επικρατούσαν. Έτσι αρχικά το χαρακτήρισε απλά ως «εξω-συνταγματικό» ενώ αργότερα όταν φάνηκε πως δεν εξελίσσονταν ευνοϊκά, ενέτεινε την κριτική του και εκφράσθηκε απερίφραστα υπέρ του Gorbachev και του Yeltsin. Σε τρεις μέρες το πραξικόπημα κατέρρευσε εξαιτίας του χαμηλού ηθικού και της έλλειψης αποφασιστικότητας της ηγεσίας του, της διεθνούς αλλά και της λαϊκής αντίδρασης της οποίας ηγέτης και πρωταγωνιστής αναδείχθηκε ο Yeltsin. Ο Gorbachev επέστρεψε στη Μόσχα, αναλαμβάνοντας και πάλι τα ηνία της χώρας. Το κομμουνιστικό κόμμα στους κόλπους του οποίου είχε εξυφανθεί το πραξικόπημα έχασε κάθε αξιοπιστία και τελείως περιθωριοποιήθηκε με την απαγόρευση των δραστηριοτήτων του από το Ρωσικό κοινοβούλιο και την παραίτηση του Gorbachev

από τη θέση του Γενικού Γραμματέα. Η παρουσία του κόμματος τέθηκε στην διάθεση του κοινοβουλίου.

Η αύξηση της ισχύος του Yeltsin και η εξασθένιση της θέσης του Gorbachev (ο Yeltsin τον υποκατέστησε σε πολλές από τις αρμοδιότητες του ενώ πολλές σοβιετικές δημοκρατίες κήρυξαν την ανεξαρτησία τους) επανέφερε το δίλημμα επιλογής συνομιλητή για τις Ηνωμένες Πολιτείες. Ο Πρόεδρος Bush εξακολούθησε να αντιμετωπίζει τον Gorbachev σαν τον ηγέτη της άλλης υπερδύναμης και γιατί δεν ήθελε να φανεί ότι επιχειρεί να επηρεάσει τις εξελίξεις στη Σοβιετική Ένωση (η ακριβής σχέση μεταξύ κέντρου, αν αυτό διατηρούνταν, και Σοβιετικών δημοκρατιών παρέμενε ασαφής) αλλά και γιατί υπήρχαν θέματα που μπορούσαν να αντιμετωπισθούν επωφελώς για τις Ηνωμένες Πολιτείες για τα οποία η εξουσία του Gorbachev παρέμενε επαρκής. Παράλληλα όμως διευρύνθηκαν οι επαφές με άλλα κέντρα ισχύος. Οι τηλεφωνικές επαφές του Bush με τον Yeltsin από το πραξικόπημα και μέχρι την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης πολλαπλασιάστηκαν και ξεπέρασαν εκείνες με τον Gorbachev.²⁴ Δημόσιες αναφορές από τον Αμερικανό Πρόεδρο στον Gorbachev συνοδεύονταν πάντα από ανάλογες αναφορές στο Yeltsin, ενώ από το Σεπτέμβριο οι Ηνωμένες Πολιτείες προχώρησαν ανοικτά σε σύσφιξη σχέσεων με τις σοβιετικές δημοκρατίες με επίσκεψη του Baker στο Καζακστάν και πρόσκληση προς τον Πρόεδρο της Ουκρανίας Kravchuk να επισκεφθεί την Ουάσινγκτον.

Εντωμεταξύ ένα νέο συνταγματικό πλαίσιο για τη διατήρηση κάποιας μορφής κεντρικής συντονιστικής αρχής στην οποία θα παραχωρούσαν συγκεκριμένες εξουσίες οι ανεξάρτητες σοβιετικές δημοκρατίες βρισκόταν υπό διαπραγμάτευση και φαινόταν πως θα γίνει αποδεκτό. Την 1^η Δεκεμβρίου 1991 όμως οι Ουκρανοί με δημοψήφισμα ενέκριναν με μεγάλη πλειοψηφία την πλήρη ανεξαρτησία της χώρας τους. Η μη συμμετοχή της Σλαβικής Ουκρανίας στην υπό διαπραγμάτευση νέα Ένωση θα εξασθενούσε τη θέση της Ρωσίας. Έτσι, μετά από μυστική συνάντηση οι ηγέτες της Ρωσίας, της Ουκρανίας και της Λευκορωσίας ανακοίνωσαν στις 8 Δεκεμβρίου ότι οι χώρες τους θα ίδρυσαν την Κοινοπολιτεία Ανεξαρτήτων Κρατών, μια χαλαρή συνομοσπονδία ανεξάρτητων κρατών στην οποία προσκάλεσαν και τις

²⁴ Maynard, σελ. 103.

άλλες σοβιετικές δημοκρατίες να συμμετάσχουν.²⁵ Κύρια ανησυχία των Αμερικανών παρέμενε η τύχη του πυρηνικού οπλοστασίου. Ο Yeltsin όμως διαβεβαίωσε τον Baker ότι θα διατηρούνταν ο κεντρικός έλεγχος των πυρηνικών όπλων ενώ το σύνολο του σοβιετικού πυρηνικού οπλοστασίου θα περιέρχονταν τελικά στην κατοχή της Ρωσίας. Στις 21 Δεκεμβρίου 1991 όλες οι πρώην Σοβιετικές Σοσιαλιστικές Δημοκρατίες, με εξαίρεση τις Βαλτικές χώρες και τη Γεωργία προσχώρησαν στην Κοινοπολιτεία. Στις 25 Δεκεμβρίου ο Gorbachev παραιτήθηκε από το προεδρικό αξίωμα και η Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών έπαψε να υφίσταται.

Ο Πρόεδρος Bush ανέλαβε την εξουσία σε μια κρίσιμη περίοδο τόσο για τις αμερικανό-σοβιετικές σχέσεις όσο και για την ευρύτερη διεθνή κατάσταση. Ο προκάτοχος του Ronald Reagan είχε εργασθεί για τη δημιουργία μιας χωρίς προηγούμενο θετικά εξελισσόμενης σχέσης εμπιστοσύνης μεταξύ των δύο χωρών και επικροτήσει τις πρωτοβουλίες του Gorbachev για τον οικονομικό και πολιτικό εκσυγχρονισμό της χώρας του. Ενθαρρυντικές ήταν επίσης οι μονομερείς πρωτοβουλίες του Gorbachev για την εδραίωση της παγκόσμιας ειρήνης. Ο ψυχροπολεμικός λοιπόν ανταγωνισμός και τα δεινά που είχε επισωρεύσει για την παγκόσμια κοινότητα φαινόταν να πλησιάζει στο τέλος του. Αρκετά ζητήματα όμως παρέμεναν αδιευκρίνιστα. Ήταν πραγματικά ειλικρινής η Σοβιετική Ένωση στις συμφιλιωτικές και αναθεωρητικές της διαθέσεις; Ποια θα ήταν η τύχη των χωρών δορυφόρων της Ανατολικής Ευρώπης και του Συμφώνου της Βαρσοβίας; Θα πετύχαιναν οι μεταρρυθμίσεις του Gorbachev και με ποιο αποτέλεσμα; Θα παρέμενε ο Σοβιετικός ηγέτης στην εξουσία; Θα διατηρούνταν η συνοχή της Σοβιετικής Ένωσης; Θα εκτονώνονταν ο ανταγωνισμός των δύο υπερδυνάμεων για διεθνή επιρροή; Έπρεπε λοιπόν ο νέος Πρόεδρος να επιδείξει σύνεση, κρίση και ωριμότητα για την αντιμετώπιση μιας ρευστής, αβέβαιης και πιθανόν επικίνδυνης διεθνούς κατάστασης. Οι χειρισμοί του Προέδρου Bush υπήρξαν ιδιαίτερα επιτυχημένοι και απέδειξαν την μεγάλη ικανότητα του στην αντιμετώπιση των διεθνών θεμάτων. Πρέπει επίσης να τονισθεί η πρόσθετη δυσκολία της ταχείας εξέλιξης των γεγονότων

²⁵ Πριν την ανακοίνωση της Συμφωνίας ο Yeltsin επικοινωνήσε με τον Πρόεδρο Bush και τον ενημέρωσε για το θέμα. Η Συμφωνία λάβαινε υπόψη αρχές που αποτελούσαν τη θέση των Ηνωμένων Πολιτειών σε περίπτωση ανεξαρτητοποίησης των σοβιετικών δημοκρατιών, όπως ο σεβασμός των υπαρχόντων συνόρων και των διεθνών υποχρεώσεων καθώς και ο κεντρικός έλεγχος του πυρηνικού οπλοστασίου. Ήταν προφανής η επιθυμία των νέων χωρών να εξασφαλίσουν τη θετική στάση των Ηνωμένων Πολιτειών. (Bush, Snowcroft, σελ. 554-556)

που απαιτούσε συνεχή αναθεώρηση των δεδομένων και απέτρεπε τον μακροπρόθεσμο σχεδιασμό.

Ο Πρόεδρος Bush γνώριζε πως δεν μπορούσε να κάνει τίποτε για να επιταχύνει ή να εξασφαλίσει την επιτυχία των μεταρρυθμιστικών πρωτοβουλιών στην Ανατολική Ευρώπη και στη Σοβιετική Ένωση. Απεναντίας πίστευε πως μια ουσιαστική ή και συμβολική προσπάθεια παρέμβασης στις εσωτερικές υποθέσεις του Ανατολικού μπλοκ θα μπορούσε να φοβίσει τον Gorbachev ή να προκαλέσει τους συντηρητικότερους συντρόφους του με αποτέλεσμα να ανακοπεί η συμφέρουσα για τις Ηνωμένες Πολιτείες πορεία απομάκρυνσης από τον οικονομικό και πολιτικό αυταρχισμό. Ήθελε δε η πιθανή διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης να αποτελέσει προϊόν μιας ομαλής πολιτικής διαδικασίας γιατί φοβόταν τη βία και την αποσταθεροποίηση που θα μπορούσαν σε αντίθετη περίπτωση να προκύψουν. Δεν είχε εμπιστοσύνη στους νεόκοπους εθνικιστές ηγέτες των σοβιετικών δημοκρατιών και ανησυχούσε για την τύχη των πυρηνικών όπλων που βρίσκονταν διάσπαρτα στη σοβιετική επικράτεια. Έτσι αν και εξέφρασε συμπάρασταση για τις επιδιώξεις των λαών τόσο της Ανατολικής Ευρώπης όσο και της Σοβιετικής Ένωσης ο Bush δεν ενθάρρυνε δραστικές κινήσεις, δεν αμφισβήτησε την εξουσία του Gorbachev και δεν πανηγύρισε για την κατάρρευση του κομμουνισμού στην Ανατολική Ευρώπη.

Αντίθετα αποφάσισε να ενισχύσει τόσο την αυτοπεποίθηση όσο και την πολιτική θέση του Gorbachev, του οποίου η παραμονή στην εξουσία ευνοούσε τις αμερικανικές επιδιώξεις. Έτσι ο Πρόεδρος Bush ανταποκρίθηκε θετικά στις διεθνείς πρωτοβουλίες του Σοβιετικού ηγέτη, επιδοκίμασε την εσωτερική του πολιτική και επιδίωξε τη δημιουργία μιας μεταξύ τους σχέσης εμπιστοσύνης, διαμηνύοντας με αυτό τον τρόπο ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν επιθυμούν να εκμεταλλευτούν μια δύσκολη κατάσταση για να υπερισχύσουν της Σοβιετικής Ένωσης αλλά αντίθετα προσβλέπουν σε μια μη ανταγωνιστική, επί ίσοις όροις ειλικρινή συνεργασία. Υποσχέθηκε επίσης τεχνική και οικονομική βοήθεια – που δόθηκε με υπερβολική φειδώ – και απέφυγε να επιβαρύνει το καλό κλίμα των αμερικανό-σοβιετικών σχέσεων με κυρώσεις για ενέργειες του Gorbachev που προκαλούσαν το Κογκρέσο και την Αμερικανική κοινή γνώμη.

Η μη παρεμβατική πολιτική όμως των Ηνωμένων Πολιτειών δε σήμαινε και έλλειψη βούλησης για ανάληψη δράσης όταν οι περιστάσεις το απαιτούσαν. Με

στόχο την ενίσχυση της Δυτικής Συμμαχίας ο Bush παρενέβη για να διευκολύνει τη Γερμανική ενοποίηση ενώ με επιδέξιους διπλωματικούς ελιγμούς, επιμονή και αποφασιστικότητα, απέσπασε τη σοβιετική συγκατάθεση για την ένταξη της Ανατολικής Γερμανίας στο NATO. Επωφελήθηκε επίσης από την κατάσταση αποσυντονισμού της σοβιετικής ηγεσίας εξαιτίας της ταχύτητας των εξελίξεων και της οικονομικής και πολιτικής αβεβαιότητας για να αποσπάσει επωφελείς για τη χώρα του συμφωνίες σε θέματα κοινού ενδιαφέροντος όπως τα πυρηνικά όπλα και ο ανταγωνισμός επιρροής στον αναπτυσσόμενο κόσμο. Η καλή του σχέση με τη Σοβιετική Ένωση και τον ηγέτη της απέδωσε καρπούς και κατά τον πόλεμο με το Ιράκ, αφού του εξασφάλισε την ενεργοποίηση του Συμβουλίου Ασφαλείας και την με αυτό τον τρόπο νομιμοποίηση των πρωτοβουλιών του. Προϋπόθεση βέβαια όλων αυτών των επιτυχιών αποτέλεσε η ανάγκη του Gorbachev να εξασφαλίσει την ευμενή στάση των Ηνωμένων Πολιτειών, κλειδί για τη μείωση των εντάσεων, την οικονομική βοήθεια και την αποδοχή από το δυτικό κόσμο που είχε ανάγκη ο σοβιετικός ηγέτης για την επιτυχία των μεταρρυθμιστικών του σχεδίων.

Η ειλικρινής πρόθεση του Bush να στηρίξει τον Gorbachev δεν ξεπέρασε τα όρια του αμερικανικού εθνικού συμφέροντος. Έτσι απέφυγε να καταδικάσει απερίφραστα το συντηρητικό πραξικόπημα της 19^{ης} Αυγούστου του 1991 για να μην επιβαρύνει τις αμερικανό-σοβιετικές σχέσεις σε περίπτωση επικράτησης των πραξικοπηματιών και σταδιακά προχώρησε σε σύσφιξη των σχέσεων της χώρας του με τον Yeltsin και τους ηγέτες των σοβιετικών δημοκρατιών εις βάρος του κύρους του Gorbachev, όταν διαπίστωσε τη συνεχή και μη αναστρέψιμη αποδυνάμωση της κεντρικής εξουσίας.

Αναγνωρίζοντας λοιπόν τα όρια των δυνατοτήτων της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής, ο Bush συνέβαλε στη διαφύλαξη της παγκόσμιας ειρήνης σε μια περίοδο αβεβαιότητας και κρίσης και εκμεταλλεύτηκε τις έκτακτες συνθήκες για να προωθήσει με επιτυχία τα συμφέροντα της χώρας του. Η ευτυχής για την ανθρωπότητα κατάληξη της ψυχροπολεμικής διαμάχης είναι αποτέλεσμα και της δικής του συμβολής, της σύνεσης, ευθυκρισίας και ωριμότητας που επέδειξε. Είναι λοιπόν άξιος των επαίνων που του αποδίδονται.

Βιβλιογραφία

- Baker James, DeFrank Thomas, "The Politics of Diplomacy", Putnam's Sons, New York, 1995.
- Beschloss Michael, Talbott Strobe, "At the Highest Levels", Little, Brown and Company, Boston, 1993.
- Brown Archie, "The Gorbachev Factor", Oxford University Press, Oxford, 1997.
- Bush George, Scowcroft Brent, "A World Transformed", Alfred A. Knopf, New York, 1998.
- Bush George, Presidential Library, College Station, Texas. <http://bushlibrary.tamu.edu> Bush Presidential Records; Bush Vice-Presidential Records; Audio-Visual Archives.
- Domber Gregory, "Skepticism and Stability: Reevaluating U.S. Policy During Poland's Democratic Transformation in 1989", *Journal of Cold War Studies*, Vol. 13, No. 3 (Summer 2011), pp. 52-82.
- Dumbell John, "American Foreign Policy. Carter to Clinton", MacMillan, London, 1997.
- Engel Jeffrey, "A Better World...but don't Get Carried Away: The Foreign Policy of George H. W. Bush Twenty Years On", *Diplomatic History*, Vol. 34, No. 1 (January 2010), pp. 25-46.
- Evans Eric, "Thatcher and Thatcherism", Routledge, London, 1997.
- Gorbachev Mikhail, "Memoirs", Bantam Books, London, 1997.
- Greene John Robert, "The Presidency of George Bush", University Press of Kansas, Lawrence, 2000.
- Hawkes Nigel (ed.), "Tearing Down the Curtain", Hodder & Stoughton, London, 1990.
- Hurst Steven, "The Foreign Policy of the Bush Administration", Cassell, London, 1999.
- Keep John, "Last of the Empires. A History of the Soviet Union, 1945-1991", Oxford University Press, New York, 1995.
- Maier Charles, "Dissolution. The Crisis of Communism and the End of East Germany", Princeton University Press, Princeton, 1997.
- Maynard Christopher, "Out of the Shadow: George H. W. Bush and the End of the Cold War", Texas A&M University Press, College Station, 2008.
- Naftali Timothy, "George H. W. Bush", Henry Holt and Company, New York, 2007.
- Oberdorfer Don, "From the Cold War to a New Era. The United States and the Soviet Union, 1983-1991", The Johns Hopkins University Press, London, 1998.
- Sarotte Mary Elise, "Not One Inch Eastward? Bush, Baker, Kohl, Genscher, Gorbachev and the Origin of Russian Resentment toward NATO Enlargement in February 1990", *Diplomatic History*, Vol. 34, No. 1 (January 2010), pp. 119-140.

Sparrow Bartholomew, "Realism's Practitioner: Brent Scowcroft and the Making of the New World Order, 1989-1993", *Diplomatic History*, Vol. 34, No. 1 (January 2010), pp. 141-175.

Swain Geoffrey, Swain Nigel, "Eastern Europe Since 1945", St. Martin's Press, New York, 1993.

Wilentz Sean, "The Age of Reagan", Harper Collins, New York, 2008.

Wilson Woodrow, International Center for Scholars. <http://cwihip.si.edu> Cold War International History Project.

Zelikow Philip, Rice Condoleezza, "Germany Unified and Europe Transformed", Harvard University Press, London, 1995.

Καρβουναράκης Θεοδόσιος (επιμ.), «Ο Ψυχρός Πόλεμος, Μια Διεπιστημονική Προσέγγιση», Σιδέρης, Αθήνα, 2012.